

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ У ПРОСТОРІ ДИТЯЧОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Анотація. У статті розглядається соціалізація особистості у дошкільному дитинстві у просторі дитячої субкультури.

Аннотация. В статье рассматривается социализация личности в дошкольном детстве в пространстве детской субкультуры.

Annotation. In the article socialization of personality is examined in preschool childhood in space of child's subculture.

Постановка проблеми. Кожний індивід входить у культуру, соціалізується відповідно з певною причетністю до тих або інших субкультур. Одним із джерел існування і розвитку світу дитинства дослідники виділяють дитячу субкультуру, завдяки якій діти з покоління у покоління передають специфічні способи організації життя у дитячому товаристві, норми і цінності світорозуміння та світосприйняття, елементи соціальної поведінки і міжособистісних стосунків з навколишніми, тобто соціалізуються. Питання з'ясування педагогічного змісту та статусу категорії соціалізації привертає увагу багатьох дослідників сьогодення (І. Бех, А. Богуш, М. Галагузова, Н. Голованова, М. Євтух, А. Капська, О. Кононко, Н. Лавриченко, С. Литвиненко, А. Мудрик, С. Савченко, С. Харченко), оскільки дозволяє адекватно виокремлювати, фіксувати, описувати та аналізувати коло питань, які знаходяться на перетині всієї системи соціальних, культурних, ідеологічних та суто педагогічних відносин суспільства. У сучасній соціокультурній ситуації головною домінантою є соціалізація особистості, яка, в свою чергу, тісно пов'язано з феноменом дитячої субкультури як дієвого фактора соціалізації дітей.

Мета статті зумовлюється потребою в обґрунтуванні та усвідомленні особливостей дитячої субкультури як фактора соціалізації особистості у дошкільному дитинстві, а також у акцентуванні необхідності її використання у педагогічному процесі дошкільних навчальних закладів.

Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві є пріоритетним напрямом дошкільної освіти, важливим системним педагогічно виваженим процесом, пролонгованим у часі, змістовному, операційному аспектах, що дозволяє дитині прилучатися до соціокультурного процесу та освоювати позицію суб'єкта соціального життя. Процес педагогічно виваженої соціалізації дитини-дошкільника органічно вбудований у педагогічний процес кожного дошкільного навчального закладу і є стратегічною метою діяльності кожного педагога. Сучасна соціальна реальність має складний характер, базується на протиріччях і впливає на дитину позитивним або негативним чином. Нова соціокультурна ситуація неминуче задає нові параметри перебігу соціалізації, пред'являє її суб'єкту підвищені вимоги щодо формування нових моделей соціальної поведінки, конструюванні персональної системи цінностей. Внаслідок цього перед педагогічною наукою постає потреба переосмислення й перегляду засад соціалізації особистості у дошкільному дитинстві та її виховання. Їхню новизну правильно помітив І. Кон: ефективність інститутів соціалізації і конкретних методів виховання і навчання повинне оцінюватися сьогодні не тільки і не стільки по тому, наскільки успішно вони забезпечують засвоєння і відтворення цінностей і навичок, що дісталися від минулого, скільки по тому, чи готують вони підрастаюче

покоління до самостійної творчої діяльності, постановці і вирішенню нових завдань, яких не було і не могло бути у досвіді минулих поколінь [2].

Період дошкільного дитинства, який трактується науковцями як стадія ранньої соціалізації і розглядається як „період первинного фактичного становлення особистості” (О. Леонт'єв), займає особливе місце у педагогічній і психологічній науках. Це пов'язано з тим, що у цей період відбувається формування особливостей психіки, які визначають поведінку дитини, її ставлення до навколишнього світу і становлять фундамент особистості. У період дошкільного дитинства закладаються основи соціального, емоційного, вольового, пізнавального розвитку, відбувається процес „вростання” у світ людської культури, актуалізація власних потенцій, формується здатність дитини усвідомлювати себе і навколишній світ, взаємодіяти з ним. Саме в перші шість-сім років виникає дитячий обрис світогляду, складається перша цілісна картина світу, розвивається активність як чинник світопізнання, закладається базис особистісної культури, формується усвідомлення себе як індивідуальності, розуміння свого „Я”, формується ставлення до інших, до світу в цілому.

Соціалізація особистості в дошкільному дитинстві розглядається нами як процес становлення дитячої особистості у її взаємодії з соціальним світом через порівняв входження дитини у світ соціальних зв'язків, освоєння соціокультурного досвіду на основі її суб'єктивного пізнання суспільного довкілля та конструювання образу соціального світу.

Дитяча субкультура, носієм якої є дитяче співтовариство, також виконує функції первинної соціалізації дитини. Самі діти ще з раннього віку мають свої „власні (не сформульовані) концепції особистості, поведінки і взаємин з дорослими” (А. Мудрик). У їхній концепції відображається вплив менталітету нації у світлі особливостей конкретної сім'ї, дошкільного закладу, школи, товариства ровесників. Їх вплив на процес виховання визначається саме цими уявленнями, які зумовлюють активність дітей, їхнє ставлення до самих себе, до навколишнього світу, до інших людей. Доречним тут буде згадати слова І. Кона: „При всій залежності від дорослих світ дитинства володіє певною психологічною автономією, і ця своєрідна дитяча культура, точніше – субкультура, повинна бути сприйнята зсередини, а не просто пояснена функціонально, як підготовка до майбутнього дорослого життя” [2, 47].

Субкультура є сукупністю специфічних соціально-психологічних ознак (норм, цінностей, стереотипів, смаків і т. ін.), що впливають на стиль життя та мислення певних номінальних і реальних груп людей і дозволяють їм усвідомити та утвердити себе як „ми”, відмінного від „вони”, тобто інших представників соціуму (А. Мудрик) [6, 132]. Дитяча субкультура як специфічне, приховане від стороннього ока, явище набуває особливого значення у віковому діапазоні між 3-4 роками (коли в дітей зароджується самостійне соціальне життя) та 12-13 роками, коли на зміну дитячій приходять підліткова субкультура. Дитяча субкультура – це особлива система дитячих уявлень про світ, цінності, моделі поведінки та спілкування, своєрідна культура, що існує за власними специфічними і самобутніми законами, хоча і у полі загальної культури. У широкому значенні дитяча субкультура – все те, що створене дорослими для дітей і самими дітьми, у більш вузькому – смисловий простір цінностей, установок, способів діяльності та форм спілкування в історичній соціальній ситуації розвитку.

Російський дослідник В. Кудрявцев убачає в дитячій субкультурі „особливу систему існуючих у дитячому середовищі уявлень про світ, цінностей тощо, яка частково стихійно складається всередині панівної культурної традиції певного суспільства і посідає в ній відносно автономне місце” [4].

На думку О. Кононко, „феномен дитячої субкультури надає значущості власним зусиллям малюка в освоєнні життєвого простору, його вмінні „вимірювати”, обживати цей простір власним тілом, почуттями, думками, досвідом. Це арена апробування дитиною своїх сил, міри своєї життєздатності, вміння не лише вижити, а й продуктивно, радісно жити поряд з однолітками” [3, 7]. Отже, викладене О. Кононко розуміння дитячої субкультури дає змогу виокремити її як форму опанування життєвого простору, апробації власних сил, наголосити на виконанні нею важливої функції соціалізації дитини.

Сучасні дослідники феномену дитячої субкультури (В. Абраменкова, Л. Варяниця, І. Кон, Н. Михайленко, Н. Короткова, В. Кудрявцев, С. Литвиненко, М. Осоріна та ін.) наполягають на усталеності її структури і виокремлюють такі компоненти: дитячий фольклор, дитяча словесна творчість, дитячий правовий кодекс, дитячі ігри, дитячий гумор, релігійні уявлення, дитяче філософствування, дитячі інтереси, табування. Не вдаючись до характеристики означених компонентів, відзначимо, що серед них є культурні форми, які створювалися дорослими для дітей з метою прилучення останніх до досягнень культури, інші є витворами власної діяльності дітей, привнесені із дорослого світу (ігри, іграшки, казки, міфи), вони трансформувалися у продукти дитячої субкультури і втратили наданий дорослими первинний смисл. Показовим у контексті розгляду дитячої субкультури як фактора соціалізації особистості в дошкільному дитинстві є її функціональне призначення: соціалізуюча функція дитячої субкультури полягає у наданні дитині особливого психологічного простору, у якому вона набуває „соціальної компетентності у групі рівних” (Р. Харре).

Відтак, дитяча субкультура через жорстко унормований дитячий правовий кодекс, ігрові правила, форми фольклору сприяє підпорядкуванню дитини груповим нормам, її адаптації в середовищі своїх однолітків, забезпечуючи процес її соціалізації. Особливого значення для комфортності дитини набуває психотерапевтична функція дитячої субкультури, завдяки якій утворюється своєрідне „психологічне укриття”, захист від несприятливих впливів дорослого світу. Культуроохоронна функція дитячої субкультури полягає у збереженні жанрів, усних текстів, обрядів, елементів сакральності, що на сучасному етапі розвитку культури втратили своє звучання, з функціональним оновленням перейшли з культури дорослих у дитяче середовище. Механізми дитячої субкультури дозволяють допомогти дитині виробити готовність до розв’язання проблем, які можуть виникнути в майбутньому, та сформувати алгоритм адекватної дії у складних життєвих ситуаціях. Отже, прогностична функція дитячої субкультури орієнтована на майбутнє, пов’язана із наданням дітям можливостей та простору самореалізації.

Актуальним та цікавим для розуміння сучасних особливостей дитячої субкультури стало дослідження Л. Варяниці, у якому, поряд з вивченням змісту компонентів дитячої субкультури на етапі молодшого шкільного віку, одним з напрямів стало вивчення фактів дисгармонії сучасної дитячої субкультури. Першим з них дослідниця виокремлює факт психологічної відірваності батьків від дитинства в його узагальненому розумінні, повне ігнорування ними всіх аспектів дитячого життя, окрім тих, які, на їхню думку, ведуть до успіху [1, 74]. Наступним фактом дисгармонії сучасної дитячої субкультури означена „втрата загальнолюдських цінностей, національних традицій та збіднення, навіть змістова спустошеність окремих прошарків дитячої субкультури (ігор, фольклору, правових норм” [1, 94]. Дослідниця вказує на критичну ситуацію, яка склалася в ігрових традиціях, у змісті ігор, оскільки сучасні діти майже не вміють доречно використовувати форми дитячого фольклору, його репертуар, зміст та форми ігор збіднилися, як і різноманітні види дитячої творчості, усні тексти. Особливо

негативний вплив на простір дитячої субкультури становить доросла культура, провідником якої є батьки та значущі дорослі [1, 94].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що дитяча субкультура є своєрідним способом світобачення та світорозуміння дитини, сукупністю різноманітних форм активності, завдяки чому формується цілісний життєвий досвід, досягається розуміння різних сторін соціального життя та самоутвердження в ньому.

Спираючись на психолого-педагогічні дослідження (В. Абраменкова, В. Кудрявцев, М. Осоріна, Л. Ядвіршис та ін.), С. Литвиненко виокремлює такі загальні особливості дитячої субкультури як певної соціокультурної системи:

- субкультура як частина або підсистема культури того суспільства, до якого належать діти, що зберігає відносну автономію і самостійність;
- дитяча субкультура вирізняється консерватизмом (ігри, забави, фольклорні тексти зберігаються в ній упродовж століть), має певні „цензурні фільтри”, що забезпечують її сталість і непорушність. Водночас вона гнучко реагує на події навколишнього світу й асимілює нову інформацію, вводячи її в традиційно-дитячі культуральні структури;
- субкультури дітей різних країн мають свої особливості, водночас мають багато спільного, що пояснюється схожістю природи дитячої психіки, характером розв’язання дітьми вікових і соціально-культурних завдань;
- дитяча субкультура є продуктом соціальної взаємодії та колективної творчості дітей у безпосередньому вільному спілкуванні, іграх, у пізнавальній діяльності в неформальних групах;
- трансляція дитячої традиції забезпечується по вертикалі: від старших – до молодших, чому сприяє звичний для спонтанно складених дитячих ігрових груп незначний віковий розрив (2-3 роки) у складі учасників;
- субкультура впливає на дітей і підлітків тією мірою, наскільки є референтними однолітки, що виступають її носіями, тому однією із провідних функцій дитячої субкультури є регуляція взаємовідносин між членами дитячого суспільства і навколишнім світом, вибір сфер і способів самореалізації [5, 166-167].

Здійснений аналіз засвідчує, що всі розглянуті аспекти дитячої субкультури відіграють важливу роль у процесі соціалізації особистості дитини: вона вчиться приймати вікові норми поведінки у групі однолітків, навчається ефективним технікам вирішення складних ситуацій, досліджує межі дозволеного, вирішує свої емоційні проблеми, пізнає світ, себе та інших людей, соціальне довкілля, проявляє самостійність і бере участь у соціальних змінах тощо. Завдяки дитячій субкультурі природним шляхом відбувається максимальне залучення дитини у систему соціальних зв’язків та стосунків, задовольняється потреба у самостійності, активності, участі у соціальних контактах. Однолітки по-особливому і достатньо ефективно впливають на особистість дитини, її соціальну поведінку, цінності та систему стосунків. Функції дитячого товариства у процесі соціалізації мають певну вікову специфіку, яку узагальнено визначено так: прилучення до культури суспільства, до соціальних норм, які тут превалюють; навічання статевої поведінці, яка формується через наявні зразки поведінки, властиві представникам кожної статі певного віку та осуд несхвалюваної поведінки; навічання поведінці, яка відповідає етнічній, релігійній, регіональній, соціальній, професійній приналежності членів групи; допомога членам дитячого товариства у досягненні автономії від дорослих та батьківської сім’ї, з одного боку, та від товариства однолітків і вікової субкультури – з іншого; створення умов для розвитку самосвідомості, для самовизначення, самореалізації та самоствердження.

Дослідження В. Абраменкової, Л. Артемової, А. Богуш, Н. Гавриш, С. Козлової, О. Кононко, А. Кошелевої, В. Кузьменко, М. Лісіної, В. Мухіної, А. Мудрика, М. Осоріної, Т. Поніманської показують, що з віком у дітей потреба у спілкуванні з однолітками розширюється і поглиблюється як за формою, так і за змістом. Стосовно аналізу специфіки соціалізації особистості у дошкільному дитинстві висловлені положення можуть означати, що дитяче соціальне життя починається у дошкільній групі, як генетично ранньому шаблі соціальної організації людей, що з часом замінюється шкільним класом. Прихід дитини у дошкільний заклад є важливим моментом у її житті: змінюється „соціальна ситуація розвитку”, різко посилюється почуття її прихильності до однолітків. Груповий вплив є одним із найперспективніших сфер впливу на соціальне становлення дитини, її соціальну поведінку, вміння відгукуватися на потреби інших людей. У процесі формування у дитини уявлень про свої можливості досвід спілкування з однолітками є насамперед контекстом для порівняння з „подібними істотами” та слугує основою для набуття певних соціальних навичок колективного життя. Головним відкриттям дітей на етапі дошкільного дитинства є ідея партнерства. Між трьома та п’ятьма роками дитина інтенсивно освоює важку практику взаємодії з іншими дітьми у грі, а потім і в інших ситуаціях. Головною силою, яка рухає розвиток стосунків між дітьми-дошкільниками, є спільна гра. Рольова гра, яка входить у поведінковий репертуар дітей, стає головною моделлю партнерської взаємодії. Стосовно ігрового дійства як цілого кожна дитина, яка взяла на себе певну роль, стає частиною процесу, одним із структуроформівних елементів ситуації – її учасником. Її дії як члена дитячої ігрової групи підпорядковуються загальним для усіх людей законам групового життя. Це певним чином обмежує свободу дій дитини і пов’язане з присутністю у грі інших її учасників. Отже, група однолітків для дитини дошкільного віку є першою інстанцією, яка дозволяє їй формувати власні погляди поза сферою контролю дорослих і зіставляти соціальні орієнтири рідних дорослих та інших – однолітків. Це форма ігрової взаємодії, де дитина набуває форм солідарності та зразків партнерської взаємодії. У період дошкільного дитинства між дітьми формуються складні стосунки, які відображають реальні соціальні залежності у „дорослому” суспільстві.

Відтак, використання засобів дитячої субкультури у педагогічному процесі дошкільного закладу є важливим і актуальним завданням, від якого певною мірою залежить розвиток самостійності та відповідальності як базових якостей особистості та основних цінностей системи дорослішання, розширення та збагачення досвіду конструктивної взаємодії з різними людьми на міжособистісному рівні та побудові соціальних стосунків на основі свого неповторного особистісного потенціалу. На етапі реалізації цих завдань були використані такі форми роботи:

– **презентації** досягнень дітей кожної вікової групи та особистих, групових та колективних здобутків, які різнилися за структурою і змістом, але обов’язково виражали загальні інтереси усіх дітей групи („Улюблена колискова пісня”, „Ми – малята”, „Дражнилки та мирилки”, „Як ми живемо”, „Як ми святкуємо...”, „Як ми дружимо”, „Як ми допомагаємо один одному” „Світ захоплень дітей і батьків”, „Давайте познайомимося” тощо). При підготовці презентацій велику увагу приділяли попередній роботі: виготовлялися запрошення, подарунки, призи, особисті і групові об’єкти демонстрації (атрибути, книжки, саморобки, малюнки); підбирали ігрові вправи, вірші тощо. Ці форми роботи сприяли проявам соціальної впевненості та накопиченню досвіду відстоювати себе при нападках однолітків у формі словесного самозахисту, тренували емоційну стійкість та самовладання, формували базову довіру до близьких людей та світу у цілому.

– **Події**, які використовувалися з метою самореалізації дитини у групі однолітків, розвитку у неї адекватної оцінки власних можливостей. Ця форма роботи відрізнялася емоційною насиченістю, яскравістю видовища, емоційною піднесеністю. При організації події враховували такі рекомендації: підбір змісту здійснювали відповідно до певної події або теми – „Дитяча мода”, „Мій віночок”, „Весняна ікебана”; підготовка подарунків для учасників, підбір ігор, в яких діти можуть знайомитися, демонструвати свої здібності, надання часу для вільного спілкування. Ці форми роботи транслювали власний внутрішній світ дитини, сприяли усвідомленню значимості власного Я, відмінності від інших дітей.

– **Ігрові тематичні проекти:** „Улюблена іграшка моєї бабусі”, „Ярмарок сучасної іграшки”, „Сміховий світ дитинства”, „Дитяче гадання”, „Країна малят”, „Я зростаю”, „Я прийшов у дитячий садок”, „Я перейшов у групу...”, „Я піду до школи...” та ін. Ці форми роботи збагачували соціальний довід дитини та забезпечували формування навичок соціальної взаємодії, розвиток групової згуртованості, сприяли засвоєнню нових соціальних ролей у колективі однолітків, формували уміння налагоджувати співробітництво, відстоювати власні судження і порівнювати себе з іншими, гуманізували міжособистісні взаємини, підтримували віру дитини у свої сили. Підготовка і організація таких проектів вимагала тривалого часу. У межах експериментальної роботи випробувалися довготривалі проекти, що включали в себе декілька заходів. Так, у проекті „Я зростаю” збирали фотографії дітей групи, починаючи з раннього віку, виготовляли фотоальбоми про один віковий період життя дитини.

– **Виставки** (персональні та за матеріалами колективного збиральництва, спільної творчості батьків та дітей, сімейного захоплення: виставки „Світ моїх захоплень”, колекції – „Моя колекція”, „Ми з татом – фотографи”, книжки, іграшки – „Шиемо іграшку разом”, сімейні фотографії, експонати зображувальної діяльності – „Малюємо разом з татом”, (малюнки, витинанки, ліпка, аплікації, вишивки тощо). Обов’язковою умовою організації таких виставок є презентація матеріалів, представлених на виставці. Використання форм залучення дітей у дитячу субкультуру сприяло усвідомленому вибору дітьми способу соціальних дій, просоціальної поведінки, комфортного самовідчуття у різних життєвих ситуаціях.

Висновки. Сучасний погляд на дитину як на самостійного і активного соціального індивіда сформувався лише останніми роками, що дозволило визначити наявність дитячої субкультури. Дитячий світ поступово перетворився на неінституціалізовану форму соціальної взаємодії дітей у середині власного товариства та на рівні вікових підгруп. Завдяки дитячій субкультурі як механізму соціалізації дитина пізнає світ, себе, однолітків, дорослих і транслює оточуючим свій власний внутрішній світ, а також задовольняє потребу в ініціативності, самостійності, активної участі в соціальних контактах. Вони при звичаються до певного шабля культури, отримують різні уявлення про життєві цінності, дізнаються про інший, відмінний від сімейного, спосіб життя, засвоюють норми і стиль поведінки, оскільки обмінюються новою інформацією, дитячим фольклором, засвоюють нові види позитивних і негативних соціальних санкцій, пізнають у соціальній практиці, за які особистісні та поведінкові прояви ці санкції застосовуються товариством ровесників.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у напрямі оновлення змісту дошкільної освіти та пошуку результативних чинників соціалізації особистості у сучасному соціокультурному просторі.

Література

1. Варяниця Л. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. – К., 2006. – 235 с.
2. Кон И.С. К этнографическому изучению мира детства // Сов. педагогика. – 1981. – № 9. – С. 44-48.
3. Кононко О.Л. Дитяча субкультура як цінність і складова особистісно орієнтованої освіти // Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С. 6-9.
4. Кудрявцев В.Т. Психология развития человека. – Рига: Пед. центр „Експеримент”, 1999. – 150 с.
5. Литвиненко С.А. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності. Дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. – К., 2005. – 375 с.
6. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 1999. – 234 с.

УДК 378.147+78

Ю. Пономарьов

СПЕЦИФІКА РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ МИСТЕЦЬКИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У КЛАСІ ДОДАТКОВОГО МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ

Анотація. У статті розглядаються різні аспекти роботи зі студентами у класі додаткового музичного інструменту, розкривається важливість такої роботи у підготовці майбутнього вчителя музики.

Аннотация. В статье рассматриваются разные аспекты работы со студентами в классе дополнительного музыкального инструмента, раскрывается важность такой работы в подготовке будущего учителя музыки.

Annotation. This article is devoted to the analysis of different aspects of work with students who study in groups where any supplementary instrument is supposed to be learned. The emphasis is also put on the importance of such work in the process of training teachers of music.

На сучасному етапі розвитку музично-педагогічної діяльності вчителів музики проблема формування професійно ціннісних орієнтацій стає особливо актуальною. Важливе місце в інструментальній підготовці майбутніх учителів музики займає навчання студентів у класі додаткового музичного інструменту. Завдання навчальної дисципліни „Додатковий музичний інструмент” полягає в тому, щоб озброїти студента комплексом теоретичних і практичних знань і умінь, навчити їх техніці гри на якому-небудь іншому інструменті. Це дозволить студентам у їхній майбутній учительській діяльності бути різносторонньо розвиненими музикантами-педагогами, що володіють технікою гри не лише на одному музичному інструменті.

Методиці навчання гри на музичних інструментах у вищих навчальних закладах присвятили свої дослідження І. Алексєєв, Л. Баренбойм, М. Давидов, В. Кузовлев, І. Любомудрова, Г. Ципін, Л. Щапов та інші. Але всі ці дослідження були направлені на удосконалення гри на основному музичному інструменті. Лише у 20-х роках ХХ ст. одним із перших методистів у галузі загального фортепіано став Н. Загорний – педагог Ленінградської консерваторії. Розвиток методики загального фортепіано в наступному десятилітті пов'язаний з ім'ям Б. Яворського. Не всі розвідки, створені ним у галузі